

Andrzej Żbikowski, *Karski*, Świat Książki, Warszawa 2011, ss. 503

Recenzowana praca została opublikowana przez znanego badacza historii polskich Żydów Andrzeja Żbikowskiego w serii Autorytety. Podstawą źródłową tej książki są raporty Jana Karskiego, które przekazywał władzom polskim na emigracji, najpierw we Francji (Angers), a następnie w Londynie, w latach 1940–1943, jak również jego opracowanie opublikowane w Stanach Zjednoczonych w końcu 1944 pt. *Story of a Secret State (Tajne państwo)*, będące zbeletryzowanym zapisem działalności w latach 1939–1943 emisariusza Polskiego Państwa Podziemnego. Raporty te oraz wyżej wymienioną książkę A. Żbikowski poddał bardzo szczegółowej i systematycznej analizie konfrontując ich treść z obecną wiedzą na temat historii polskiego podziemia w latach II wojny światowej, polityki okupantów (niemieckiego i sowieckiego) wobec społeczeństwa polskiego, w tym ludności żydowskiej, stosunku koalicji antyhitlerowskiej (USA, Wielka Brytania i ZSSR) do sprawy polskiej. Treść raportów Karskiego dotyczącą problemu stosunku społeczeństwa polskiego do ludności żydowskiej oraz Holocaustu konfrontował z opiniami na ten temat innych kurierów (min. Tadeusza Chciuka). Wiele miejsca poświęcił autor rozmowom Jana Karskiego z przedstawicielami polskich władz emigracyjnych (W. Sikorskim, K. Sosnkowskim, S. Kotem i S. Mikołajczykiem), jak również z Anthony Edenem, prezydentem Rooseveltem i przedstawicielami amerykańskich środowisk żydowskich, z Feliksem Frankfurterem sędzią Sądu Najwyższego USA.

Całość omawianej książki została podzielona na 5 części : 1) 1939–1940. Warszawa – Angers, 2) 1940. Angers – Kraków – Warszawa, 3) 1940–1942. Kraków – Warszawa – Londyn, 4) 1943–1945. Londyn – Stany Zjednoczone, 5) Czy można było zatrzymać Zagładę? W pierwszych trzech częściach A. Żbikowski przedstawia działalność J. Karskiego w podziemiu, jego kontakty z przedstawicielami polskiej konspiracji, a także spotkania z członkami konspiracji żydowskiej w Warszawie i wizycie w warszawskim getcie, jak również treść raportów, które przekazywał władzom polskim na emigracji (najpierw we Francji, a następnie w Anglii). Autor krytycznie odniósł się do pierwszego raportu z 1940 r., w którym J. Karski po krótkim pobycie we Lwowie pod okupacją sowiecką stwierdzał, że ludność żydowska na terenach Rzeczypospolitej zajętych po 17 września 1939 r. przez

ZSSR z entuzjazmem witała władze sowieckie i wielu Żydów bezpośrednio angażowało się do pracy w nowej administracji i milicji (s. 104–105) A. Żbikowski uznał iż J. Karski jedynie przytaczał w tym raporcie upowszechniane ówczesnie przez wielu Polaków zdecydowanie niesprawiedliwe i przesadzone opinie. Jednakże autor monografii opisując sytuację na ziemiach polskich pod okupacją sowiecką po ataku Niemiec na ZSSR po 22 czerwca 1941 r. stwierdza, że oddziały niemieckie zajmując te obszary w pierwszym rzędzie rozprawiły się z członkami administracji i milicji sowieckiej, a jak pisze A. Żbikowski w większości byli to Żydzi (s. 314–315). Tym samym autor zdecydowanie sobie zaprzecza krytykując raport Karskiego z 1940 r. Z kolei przy okazji analizy jednego z raportów J. Karskiego, gdzie przedstawiał on swój rzekomy pobyt w obozie w Bełżcu, autor przekonująco uzasadnił iż Karski w 1942 r. przebywał krótko w tranzytowym getcie w Izbicy Lubelskiej, a nie w Bełżcu.

W części czwartej poza omówieniem trzeciego raportu Karskiego, w którym przedstawił on sytuację w konspiracji krajowej, charakteryzując poszczególne stronnictwa polityczne, jak również wskazując na konflikty w tym środowisku, terror okupanta, działalność agentury sowieckiej, A. Żbikowski przedstawił także rozmowy Karskiego z Anthony Edenem w Londynie oraz jego wyjazd do Stanów Zjednoczonych. W czasie pobytu w USA podczas audiencji u prezydenta Roosevelta, Karski, na co zwrócił uwagę autor książki, obok omówienia sytuacji w okupowanej Polsce i charakterystyki Polskiego Państwa Podziemnego, dość dobitnie przedstawił dramatyczną sytuację ludności żydowskiej i groźbę całkowitej zagłady Żydów. Sprawę tę J. Karski prezentował także podczas spotkań z przedstawicielami środowisk żydowskich w Stanach Zjednoczonych. Przy tej okazji autor wskazał iż informacje na temat Zagłady Żydów docierały tak do Wielkiej Brytanii, jak również do USA, niezależnie od raportów Karskiego. Wydaje się jednak, że nikt poza Karskim nie przedstawił tak zdecydowanie tej sprawy.

W ostatniej, piątej części autor szczegółowo odniósł się do kwestii Zagłady, prezentując działalność Karskiego na rzecz pomocy dla ginącego narodu żydowskiego w czasie wojny, jak również w okresie powojennym, szczególnie od lat osiemdziesiątych XX wieku, kiedy wielokrotnie pisał i występował publicznie angażując się w międzynarodową debatę na temat przebiegu i znaczenia Holocaustu.

Na koniec kilka drobnych uwag krytycznych: na stronach 28, 29, jak również w indeksie strona 496 konsekwentnie autor pisze gen. Juliusz Rommel, zamiast Rómmel (jak wiadomo Rommel to feldmarszałek niemiecki). Na stronie 74 autor pisze iż w Łodzi przed wojną zamieszkiwało 370 tys. Żydów otóż Łódź w 1939 r. liczyła 672 tys. mieszkańców, a w tym Żydzi stanowili około 32%, a więc mogło ich mieszkać około 215–220 tysięcy. Na stronie 203 napisano: „z Wilsonem Churchilllem” –winno być z Winstonem. Na stronie 401 „...być może chodziło o tzw. litwaków, wypędzonych z głębi Rosji w samym końcu XIX wieku”. Otóż Litwacy to Żydzi pochodzący z zachodnich guberni Cesarstwa rosyjskiego, a nie z głębi

Rosji. Strona 439 „Po raz ostatni Karski przybył do Polski w 1999 r.” Nie jest to prawdą, bowiem 15 maja 2000 r. podczas uroczystości w Teatrze Nowym w Łodzi Jan Karski wraz z Markiem Edelmanem, Romanem Polańskim oraz Kazimierzem Dejmkiem zostali uhonorowani tytułami Honorowych Obywateli m. Łodzi. Przy okazji dodam do wiadomości autora, że Jan Karski w maju 1996 r. otrzymał tytuł doktora honoris causa Uniwersytetu Łódzkiego. W latach 1996–2000 trzykrotnie odwiedzał Łódź i tutejszy Uniwersytet. Kilka lat po śmierci, w Muzeum Miasta Łodzi odtworzono gabinet Jana Karskiego.

Powyzsze drobne uwagi nie mogą mieć wpływu na ogólną, niezwykle pozytywną ocenę monografii pt. Karski. Książka ta obok prezentacji działań wybitnego kuriera Polskiego Państwa Podziemnego stanowi także podsumowanie dotychczasowych badań A. Żbikowskiego nad dziejami Żydów polskich w latach II wojny światowej.

Wiesław Puś